

The Relationship between Religion and State in the Thought System of Imam Khomeini: An Analysis of the Philosophy of Islamic Government

Ali Bagheri Dolatabadi

Professor of International Relations, Political Science Department, Faculty of Humanities, Yasouj University, Yasuj, Iran (Corresponding Author).

abagheri@yu.ac.ir

0000-0002-4584-5870

Adel Delavari Khoub

Master's Graduate in Political Science, Political Science Department, Faculty of Humanities, Yasouj University, Yasuj, Iran.

adeldelavari1371@gmail.com

0009-0004-2843-1846

Farshid Cheraghi

Bachelor's Graduate in Political Science, Political Science Department, Faculty of Humanities, Yasouj University, Yasuj, Iran.

Sydfrrshydcrraghy8@gmail.com

0009-0001-0358-2718

Abstract

The relationship between religion and state is one of the most fundamental topics of political thought in the Islamic world, which found a new formulation in the contemporary century with the introduction of the theory of “Velayat-e Faqih” (Guardianship of the Jurist) by Imam Khomeini (RA). The main problem of this research is to explicate the philosophical and epistemological foundations of Islamic government in Imam Khomeini’s (RA) system of thought and to analyze how religion and politics are linked within the framework of his political philosophy. The article aims to clarify the ontological, anthropological, and epistemological foundations of the theory of the Guardian Elected by the People and to demonstrate its relationship with the modern concept of the state. This research has been conducted using an analytical-interpretive method, utilizing Imam Khomeini’s (RA) original written sources, particularly his jurisprudential, mystical, and philosophical works. The research findings indicate that in Imam Khomeini’s (RA) thought, Islamic government—based on the theory of the Guardian Elected by the People—is not merely a legal or political structure, but the objective manifestation of *Tawhid* (monotheism) in the social sphere and the continuation of divine guardianship in the historical life of humanity. Accordingly, the legitimacy of the government stems from Sharia and divine guardianship, and reason, jurisprudence, and mysticism constitute the three complementary dimensions of the Imam’s political philosophy. Consequently, the philosophy of Islamic government in Imam Khomeini’s (RA) system of thought is based on the inherent link between religion and state, and its ultimate goal is the realization of justice, servitude, and human perfection in society.

Keywords: U.S Embassy Documents; United States; Provisional Government; Bazargan; Imam Khomeini.

Extended Abstract

Introduction

The occupation of the U.S. Embassy in Tehran on November 4, 1979, by Iranian students represents one of the most consequential political events in post-revolutionary Iran, with enduring implications for Iran's foreign policy and international relations. This event not only led to the severance of diplomatic ties between Iran and the United States but also inaugurated a new phase in Iran's regional and global engagements. Despite the passage of over four decades since this incident and the subsequent release of embassy documents—along with persistent calls from Ayatollah Khamenei for scholarly examination of these materials—academic research on this subject remains remarkably scarce. The present study seeks to address this lacuna by systematically examining the U.S. Embassy's assessment of Iran's post-revolutionary power structure and the policy approaches Washington pursued in response to the Islamic Revolution.

The theoretical framework underpinning this investigation draws upon Crane Brinton's Thermidorian theory of revolutions, which posits that revolutionary societies progress through five distinct phases: the pre-revolutionary stage, the initial revolutionary phase, moderate rule, radical rule, and finally the Thermidorian phase characterized by the return to pragmatism and moderation. This framework appears particularly relevant for understanding American officials' mental constructs regarding the trajectory of the Iranian Revolution. American policymakers, operating within this theoretical paradigm, anticipated that following the overthrow of the Pahlavi regime, moderate elements would initially assume power, to be subsequently replaced by radical factions, before ultimately yielding to a pragmatic Thermidorian restoration that would realign Iran with Western interests. The embassy's operational mandate in Tehran was consequently structured around facilitating this anticipated transition while preserving American strategic interests.

Research Questions

The central research question guiding this investigation is: How did the U.S. Embassy in Tehran analyze the post-revolutionary power structure in Iran, and what policy strategies did it pursue in this context? The study advances the hypothesis that American officials operated under the conviction that Ayatollah Khomeini, due to his advanced age and cardiac condition, would pass away within a relatively short timeframe. Consequently, U.S. strategy focused on cultivating and strengthening moderate political currents aligned with Western perspectives, anticipating that these elements would eventually ascend to power and restore favorable bilateral relations.

Methodology

This research employs a documentary analysis methodology, utilizing primary sources from the U.S. Embassy documents seized during the hostage crisis. Data were systematically collected through purposive sampling, focusing on documents pertaining to American assessments of Iran's political structure, analyses of key political figures, and strategic policy recommendations during the crucial nine-month period between the revolution's victory and the embassy occupation. The documentary evidence is supplemented by relevant secondary sources, including memoirs, contemporary newspaper accounts, and scholarly analyses of U.S.-Iran relations during this formative period.

Results and Discussion

The documentary evidence reveals that American officials possessed a sophisticated, albeit ultimately flawed, understanding of Iran's post-revolutionary power structure. The embassy's analyses accurately identified a vertical power hierarchy with Ayatollah Khomeini at its apex, surrounded by revolutionary institutions including the Revolutionary Guards (Sepah-e Pasdaran) and revolutionary committees that operated independently of the provisional government. American officials recognized the fundamental tension between Khomeini's uncompromising anti-American stance and the more conciliatory approach favored by Prime Minister Mehdi Bazargan's provisional government.

The documents demonstrate that the embassy developed a dual-track strategy based on these assessments. In the short term, U.S. policy aimed to maintain functional relations with the provisional government while avoiding provocations that might inflame anti-American sentiment. The long-term strategy sought to strengthen moderate and nationalist elements within Iran's political landscape, anticipating that this coalition would eventually dominate the political arena as the revolution matured. The embassy identified three key pillars for this moderate coalition: Ayatollah Seyyed Kazem Shariatmadari and his Muslim People's Republican Party, the National Front of Iran under figures such as Khosrow Qashqai, and the Radical Movement of Iran led by Rahmatollah Moghaddam-Maraghei.

American strategy encompassed three operational dimensions designed to preserve and expand U.S. influence in post-revolutionary Iran. First, the documents emphasize efforts to reconstitute commercial networks and encourage the return of American-affiliated businessmen who had fled during the revolutionary upheaval. These commercial actors were viewed not only as economic instruments but also as valuable intelligence assets and conduits for American influence. Second, the embassy prioritized rebuilding intelligence networks that had been severely compromised during the revolution, with particular attention to recruiting former SAVAK operatives and establishing new intelligence channels within revolutionary institutions. Third, the documents reveal concerted efforts to maintain military cooperation, particularly through the supply of spare parts and technical assistance for American-origin equipment, with the explicit goal of retaining allies within the Iranian military establishment.

The documentary evidence also illuminates significant tensions within the revolutionary coalition. While Bazargan's provisional government demonstrated willingness to maintain and develop relations with the United States—driven partly by economic necessities including military spare parts and technical support—Khomeini and the revolutionary institutions remained implacably opposed to normalized relations with Washington. This fundamental divergence created a dual foreign policy structure, with the provisional government pursuing pragmatic engagement while revolutionary institutions maintained anti-American postures that resonated with popular sentiment.

Crucially, the documents reveal that American officials were aware of the precarious position of the provisional government and the mounting anti-American sentiment among the Iranian populace. The embassy recommended various measures to improve America's image, including emphasizing human rights concerns, expressing support for Palestinian causes, and utilizing the U.S. International Communication Agency to shape Iranian public opinion. However, these recommendations proved insufficient to overcome the deep-seated anti-Americanism that had crystallized during decades of U.S. support for the Pahlavi regime.

Conclusion

The findings demonstrate that while American officials possessed substantial intelligence regarding Iran's immediate political dynamics, they fundamentally miscalculated the revolution's trajectory and the durability of its anti-American orientation. Operating within the Brintonian framework, U.S. policymakers anticipated that radical elements would inevitably be supplanted by pragmatic forces, leading to a Thermidorian restoration that would realign Iran with Western interests. This theoretical framework, however, proved inadequate for understanding the distinctive character of the Iranian Revolution, particularly the central role of Islamic ideology and Khomeini's charismatic authority in sustaining revolutionary fervor.

The American decision to admit the deposed Shah for medical treatment in October 1979—despite full awareness of Iranian popular demands for his extradition and trial—represents a particularly consequential miscalculation. This decision directly precipitated the hostage crisis, the collapse of the provisional government, and the complete severance of diplomatic relations. The embassy documents reveal that American officials never anticipated that the embassy occupation would lead to a permanent rupture in bilateral relations. Their expectation that the revolution would follow the Western revolutionary model proved fundamentally erroneous, reflecting a deep-seated failure to comprehend the Islamic character of the Iranian Revolution and the enduring appeal of its anti-imperialist, anti-Western ideology.

The study concludes that the American failure to predict the hostage crisis and its aftermath stemmed from three interrelated factors: an overreliance on Western revolutionary paradigms, insufficient appreciation of the ideological dimensions of the Islamic Revolution, and a tendency to discount the depth of popular anti-American sentiment that had accumulated over decades of U.S. intervention in Iranian affairs. The documentary evidence underscores the dangers of applying universalist revolutionary theories to culturally and historically specific contexts and highlights the limitations of intelligence assessments that fail to incorporate genuine understanding of local political dynamics and popular sentiment.

KeyWords: U.S Embassy Documents, United States, Provisional Government, Bazargan, Imam Khomeini.

فصلنامه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی

دوره ۴، شماره ۱، (پیاپی ۱۳)، بهار ۱۴۰۵، صص. ۱۳۳-۱۶۲

بهرار ۱۴۰۵/۰۲/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۱۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۷

بهرار ۱۴۰۴/۰۸/۱۷

مقاله پژوهشی

ارزیابی سفارت آمریکا در ایران از ساختار قدرت جمهوری اسلامی و آینده انقلاب اسلامی با تکیه بر اسناد لانه جاسوسی

علی باقری دولت آبادی

استاد روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران. (نویسنده مسئول)
abagheri@yu.ac.ir

id 0000-0002-4584-5870

عادل دلاوری خوب

کارشناسی ارشد علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران.
adeladelavari1371@gmail.com

id 0009-0004-2843-1846

فرشید چراغی

کارشناسی علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران.
Sydfrshydchraghy8@gmail.com

id 0009-0001-0358-2718

چکیده:

علیرغم گذشت بیش از چهار دهه از اشغال سفارت آمریکا و انتشار اسناد مربوطه و تأکیدات آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص مطالعه این اسناد، شمار پژوهش‌های انجام شده در این خصوص بسیار اندک است. هدف پژوهش حاضر بررسی این اسناد و پاسخ به این سؤال است که آمریکا ساختار قدرت در ایران پس از انقلاب اسلامی را چگونه تحلیل می‌کرد و چه سیاستی را در این خصوص دنبال می‌نمود؟ بر اساس فرضیه مقاله، تحلیل مقامات آمریکا این بود که به دلیل کهولت و بیماری قلبی، امام خمینی ظرف مدت کوتاهی فوت خواهد کرد؛ لذا لازم است که جریان میانه‌رو که دیدگاهی هم‌راستا با غرب دارد در داخل ایران حمایت و روابط با آن تقویت شود. برای انجام پژوهش حاضر از روش اسنادی استفاده شده و داده‌های لازم به شیوه هدفمند از اسناد لانه جاسوسی گردآوری شده است. طبق اسناد سفارت آمریکا، نوعی دوگانگی در رویکرد مقامات ایرانی نسبت به تداوم رابطه با آمریکا وجود داشته است. از آنجا که توده‌های مردم و امام خمینی نگاه مثبتی به آمریکا نداشته‌اند در این اسناد توصیه شده است از یکسو با تکیه بر مجموعه‌ای از اقدامات، افکار عمومی ایرانیان تغییر پیدا کند و از سوی دیگر موضع جریانات سیاسی میانه‌رو که موافق تداوم روابط هستند تقویت گردد. برای این منظور شکل دادن شبکه ارتباطی بازرگانی، بازسازی شبکه اطلاعاتی در ایران و تداوم همکاری‌های نظامی پیشنهاد شده است. علیرغم اینکه مقامات آمریکایی تصور می‌کردند درک کاملی از ساختار قدرت در ایران دارند اما از پیش‌بینی صحیح تحولات سیاسی و آینده انقلاب ناتوان بودند. آن‌ها نتوانستند پیامدهای اشغال سفارت آمریکا را پیش‌بینی کنند و با پذیرش شاه در آمریکا زمینه استعفا و سقوط دولت موقت و قطع کامل روابط را فراهم ساختند.

واژگان اصلی: اسناد لانه جاسوسی، آمریکا، دولت موقت، بازرگان، امام خمینی (ره).

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی

Doi: 10.22034/irsj.2026.558443.1190

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

مقدمه

یکی از رخدادهای سیاسی برجسته پس از انقلاب اسلامی که آثار آن همچنان بر سیاست خارجی و روابط خارجی ایران سایه افکنده است؛ اشغال سفارت آمریکا در ۱۳ آبان سال ۱۳۵۸ توسط دانشجویان پیرو خط امام است. این رخداد نه تنها به قطع روابط ایران و آمریکا انجامید؛ بلکه سیاست خارجی ایران را وارد دور تازه‌ای از تحولات منطقه‌ای و جهانی کرد (Hausman, 2021). به همین خاطر؛ طی چهار دهه گذشته همواره این سؤال مطرح بوده که چرا دانشجویان دست به چنین حرکت انقلابی زدند؟ امام خمینی در طول حیات خود بارها عملکرد دولت آمریکا در ایران را نقد و کار دانشجویان را تأیید کردند (صحیفه امام، جلد ۱۰: ۴۹۱). چنان که عملکرد سفارت آمریکا در ایران را نمونه نقض قوانین بین‌المللی و تجاوز به حقوق ملت‌ها نامیدند (صحیفه امام، جلد ۱۱: ۵۴) و اشغال این مرکز را برهم‌زننده امنیت دولت‌های ستمگر و نه ستم‌دیده (صحیفه امام، جلد ۱۱: ۱۳۱) و تبلور ظلم‌ستیزی و آزادی و روحیه توحید معنوی ملت ایران و نیز شکستن هیبت پوشالی آمریکا خواندند (صحیفه امام، جلد ۱۱: ۱۶۵-۱۶۶). آیت‌الله خامنه‌ای نیز به مناسبت سالگرد این رخداد بزرگ، هر ساله بخشی از سخنرانی خود را به تحلیل این رخداد اختصاص می‌دهند. ایشان در توصیف این اقدام دانشجویان اظهار می‌دارند «حادثه‌ی تصرف سفارت آمریکا که مرکز جاسوسی آمریکا بود درواقع سیلی سخت جوانان ایرانی بود به آن دولت و قدرت زورگو و مداخله‌گری که سال‌های متمادی کشور ما و ملت ما و منابع ما را در مشت خود می‌فشرد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۶/۸/۹). همچنین آیت‌الله خامنه‌ای این حرکت دانشجویان را نوعی جهاد ابتدایی دانسته و پیام آن را این‌گونه توضیح می‌دهند «تسخیر لانه جاسوسی، جهادی ابتدایی بود علیه استکبار؛ و علامتی از فرارسیدن نوبت سربرکشیدن جبهه‌ی حق؛ و به هم خوردن موازنه‌های استعماری و درهم شکستن صولت آمریکا و بطلان تلقینات ده‌ها ساله آنان برای مرعوب کردن ملت‌ها» (خامنه‌ای، پیام: ۱۳۸۶/۸/۱۳). ایشان نه تنها جوانان و پژوهشگران را به مطالعه درباره حوادثی که منتهی به اشغال سفارت شد فرا می‌خوانند بلکه از آن‌ها مطالبه می‌کنند تا به اسناد منتشر شده در خصوص این رویداد مراجعه نمایند: «الآن حدود صد جلد کتاب

چاپ شده است که اسناد است؛ من نمی‌دانم شما جوان‌ها این کتاب‌های اسناد لانه جاسوسی را خوانده‌اید و می‌خوانید یا نه؛ خواندنی است خواندنی است. ببینید سفارت آمریکا آن روز در ایران چه کار می‌کرده با چه کسانی ارتباط برقرار می‌کرده و نقش این سفارت در طول سال‌های متمادی قبل از انقلاب چه بوده است» (خامنه‌ای، بیانات: ۸/۸/۱۳۸۷).

علیرغم دعوت فوق به مطالعه این اسناد، اقبال به پژوهش در این حوزه در حد انتظار نبوده است و با گذشت زمان، شبهات مختلفی درباره این حادثه در ذهن دانشجویان و دانش‌آموزان شکل گرفته است. شبهاتی که باعث گردید آیت‌الله خامنه‌ای مسئولین را مورد عتاب و پرسش قرار دهند که «چرا هیچ نشانی از مضامین برگزیده‌ی این کتاب‌ها در مجموعه‌ی مدارس ما، دبیرستان‌های ما، دانشگاه‌های ما نیست؟ چرا؟ این یکی از اعتراض‌های من است. چرا این‌ها را در داخل کتاب‌های درسی قرار نمی‌دهید؟ چرا نمی‌گذارید نسل جوان ما، نسل جدید ما بفهمد و بداند که آمریکا با اینجا چه کرده است و چه توطئه‌هایی زیر سر داشته؟» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۲/۸/۱۳۹۵).

پژوهش حاضر با هدف پاسخ به مطالبه فوق به دنبال بررسی سیر حوادث سیاسی ۹ ماهه اول انقلاب بر اساس اسناد سفارت آمریکا در تهران است. اینکه آمریکایی‌ها درباره انقلاب اسلامی چگونه می‌اندیشیدند و چه طرح و برنامه‌ای برای آن داشتند؛ بنابراین پرسش اصلی مقاله این است که آمریکا ساختار قدرت در ایران پس از انقلاب اسلامی را چگونه تحلیل می‌کرد و چه سیاستی را در این خصوص دنبال می‌نمود؟ فرضیه مقاله این است که تحلیل آن‌ها این بود که به دلیل کهولت و بیماری قلبی، امام خمینی ظرف مدت کوتاهی فوت خواهد کرد؛ لذا لازم است که جریان میانه‌رو که دیدگاهی هم‌راستا با غرب دارد در داخل ایران حمایت و روابط با آن تقویت شود. برای انجام پژوهش حاضر از روش اسنادی استفاده شده و داده‌های لازم به شیوه هدفمند از اسناد لانه جاسوسی گردآوری شده است.

پیشینه پژوهش

عمده پژوهش‌های انجام شده پس از انقلاب اسلامی معطوف به مطالعه علل انقلاب اسلامی، سیاست خارجی ایران و پیامدهای آن بوده است. سهم پژوهش‌های انجام شده در خصوص تحولات سیاسی پس از انقلاب و به‌طور خاص اسناد سفارت آمریکا به فارسی بسیار اندک است. به همین خاطر مرور ما در این خصوص به صورت تمام شمار خواهد بود.

محبوبی (۱۴۰۳) در کتاب «ایستگاه خیابان روزولت» به بررسی روابط ایران و آمریکا در طول سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۵۹ پرداخته است. نویسنده با تکیه بر اسناد داخلی و خارجی، کتاب‌های خاطرات منتشر شده به زبان فارسی و انگلیسی، نوشته‌های مطبوعات و خبرگزاری‌ها کوشیده است تا سیر وقایع تسخیر سفارت آمریکا را به صورت مستند به تصویر کشد. نثر روان، تحلیل منطقی و قانع‌کننده از مزایای این اثر است.

فرج‌اللهی و کاوشی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی ارتباط ابوالحسن بنی‌صدر با مأموران آمریکایی با تکیه بر اسناد لانه جاسوسی» به بررسی ارتباط ابوالحسن بنی‌صدر با مأموران آمریکایی پرداخته و با مرور اسناد سفارت آمریکا تأیید می‌کنند که مأموران آمریکایی با تکیه بر دو خصوصیت شخصیت بنی‌صدر یعنی جاه‌طلبی او و نیز عدم اعتمادش به انقلاب و انقلابی‌ها او را در راستای منافع خود به خدمت گرفتند.

عظیمی کیا و بیگدلو (۱۳۹۷) در مقاله «تحلیل دیپلماسی عمومی آمریکا در ایران بر اساس اسناد سفارت آمریکا در ایران» به این جمع‌بندی رسیده‌اند که آمریکا با استفاده از ابزار رسانه، آموزش و تماس به دنبال تأثیر قرار دادن افکار عمومی ایران بوده است. آنان در این راه بر جوانان، دانشجویان و نخبگان تمرکز کرده‌اند و ارزش‌ها و نظام سیاسی آمریکا را مطلوب و موجه جلوه داده‌اند.

قربی (۱۳۹۶) در مقاله «نفوذ فرهنگی؛ تأملاتی در شیوه‌های نفوذ در نهادهای آموزشی ایران از منظر اسناد لانه جاسوسی» به این یافته رسیده است که آمریکا جدا از منافع سیاسی، اقتصادی و نظامی به دنبال گسترش نفوذ فرهنگی در جامعه ایران بوده است.

بدین منظور بر دو نهاد آموزش و پرورش و آموزش عالی تمرکز نموده است و مجموعه‌ای از سیاست‌ها را بکار بسته تا استحاله فرهنگی را در ایران شکل دهد.

بنیاد تاریخ‌پژوهی ایران (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «ریشه‌های انقلاب اسلامی در چشم‌انداز لانه جاسوسی آمریکا در ایران» به اهمیت استراتژیک ایران زمان شاه برای آمریکا پرداخته است و پیگیری این منافع را دلیل حمایت از شاه تا آخرین روزهای انقلاب اسلامی ذکر کرده است.

ابراهیمی کیایی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله «نقد راهبردهای سیاسی-استعماری نو و فرانوی آمریکا بر مبنای بررسی و تحلیل اسناد سفارت آمریکا در تهران» راهبرد آمریکا را برای تأمین منافع ملی خود در قالب سیاست نواستعماری و فرانو توضیح داده است. این راهبرد بر دو حوزه سیاسی و امنیتی در ایران متمرکز بوده و ایجاد کادر مستشاری قوی و تربیت نیروهای وابسته در ساختارهای قدرت را در دستور کار خود قرار داده است.

بیل^۱ (۱۹۸۸) در کتاب «عقاب و شیر» ضمن بررسی تاریخچه روابط ایران و آمریکا در خصوص اشغال سفارت آمریکا معتقد است که مبارزان از مدت‌ها پیش از ۴ نوامبر قصد حمله به سفارت را داشتند و این برنامه را وقتی به اجرا درآوردند که کلام و احساسات ضدآمریکایی در سه روز اول آن ماه به اوج خود رسید. روایت وی از اشغال سفارت ناقص و نارسا و صرفاً متکی بر اسناد و نوشته‌های غربی است.

امیرارجمند (۱۹۸۸) در کتاب «عمامه و تاج: انقلاب اسلامی در ایران» وقایع نوامبر ۱۹۷۹ را دارای پیش‌زمینه سیاسی کاملاً ایرانی برای از بین بردن یک قرن نفوذ غرب در ایران و استقرار دولت اسلامی می‌داند و آن را به کودتای روحانیون برای ساقط کردن دولت بازرگان منتسب می‌کند. روایتی که با اهداف و انگیزه‌های اظهارشده از سوی دانشجویان پیرو خط امام در روزهای اشغال سفارت و بعد از آن انطباق ندارد و از اصل بی‌طرفی علمی به دور است.

کریستوفر^۲ و همکاران (۱۹۸۵) در کتاب «گروگان‌های آمریکایی در تهران: مدیریت یک بحران» جزئیات مذاکرات پیچیده برای آزادی گروگان‌ها، از جمله نقش الجزایر

^۱ Bill

^۲ Christopher

به عنوان میانجی را شرح می‌دهند. اهمیت این کتاب در این است که کریستوفر، معاون وزیر امور خارجه وقت آمریکا در زمان گروگان‌گیری بوده و بر استراتژی و محدودیت‌های آمریکا در طول بحران اشراف دارد. با این حال نویسندگان روایت غربی درباره این بحران را بیان می‌کنند و به روایت ایرانی از رویداد و اسناد منتشر شده اشاره‌ای نمی‌کند.

بودن^۱ (۲۰۰۷) در کتاب «میهمانان آیت‌الله: اولین نبرد در جنگ آمریکا با اسلام ستیزه‌جو» روایت دقیق و داستان‌گونه از بحران ۴۴۴ روزه گروگان‌گیری ارائه می‌دهد. نویسنده کتاب با استفاده از مصاحبه با گروگان‌ها، دانشجویان ایرانی اشغال‌کننده سفارت و مقامات آمریکایی، نشان می‌دهد که این بحران چگونه از یک اقدام اعتراضی دانشجویی به جنگی تمام‌عیار تبدیل شد و پیامدهای گسترده‌ای مانند انتخاب رونالد ریگان به ریاست جمهوری، جنگ ایران و عراق و ظهور قرائت جدیدی از اسلام را به همراه آورد.

موزس^۲ (۱۹۹۶) در کتاب «آزادسازی گروگان‌ها: بررسی مجدد مذاکرات ایران و آمریکا و سیاست شوروی» با رویکردی تحلیلی و فراتر از روایت‌های مرسوم، به بررسی مذاکرات آزادی گروگان‌ها می‌پردازد. نویسنده با تکیه بر مصاحبه با مقامات بلندپایه دولت کارتر و تحلیل اسناد تازه یافته، استدلال می‌کند که دلیل اصلی شکست تلاش‌های اولیه آمریکا، عدم درک صحیح از منازعات داخلی رهبری ایران و جهان‌بینی خاص آیت‌الله خمینی در مورد مذاکره بوده است. همچنین این کتاب نقش اتحاد جماهیر شوروی را به عنوان یک بازیگر کلیدی در این بحران بررسی می‌کند.

همان‌گونه که مرور آثار فوق نشان می‌دهد حجم کتاب‌ها و مقالات منتشر شده به فارسی درباره اسناد سفارت آمریکا بسیار اندک است و در این آثار دغدغه اصلی پژوهش حاضر یعنی «ارزیابی سفارت آمریکا در ایران از ساختار قدرت جمهوری اسلامی و آینده انقلاب اسلامی» مغفول مانده است. در آثار انگلیسی‌زبان نیز وجه روایت‌گونه «نحوه اشغال سفارت، پایان بحران و تأثیر آن بر روابط ایران و آمریکا» موضوع غالب پژوهش‌ها بوده است و پژوهشی در خصوص اسناد انجام نشده است.

¹ Bowden

² Moses

چارچوب نظری

یکی از چارچوب‌های نظری بکار گرفته شده درباره انقلاب اسلامی ایران که به نظر می‌رسد با فضای ذهنی مقامات آمریکا پس از پیروزی انقلاب اسلامی انطباق دارد نظریه ترمیدور^۱ کرین بریتون^۲ است. کرین بریتون، استاد دانشگاه هاروارد، در کتاب کالبدشکافی چهار انقلاب به بررسی انقلاب‌های فرانسه، روسیه، انگلیس و آمریکا پرداخت. او مهم‌ترین علل انقلاب در این کشورها را ناکارآمدی حکومت و بحران سیاسی، ورشکستگی و بحران مشروعیت، شکاف بین روشنفکران و حاکمیت، ناکامی در کاربرد زور و شکاف و ناهمسازی طبقاتی ذکر می‌کند (بریتون، ۱۳۶۶: ۲۷۶-۲۹۸). بریتون جامعه انقلابی را به یک بیمار تشبیه می‌کند که در تلاش برای بهبودی است. بعد از پیروزی انقلاب، تب فروکش کرده و بیمار بهبود می‌یابد. او برای انقلاب پنج مرحله را شناسایی کرده است: مرحله پیش انقلابی، نخستین مرحله انقلاب، حاکمیت میانه‌روها، حاکمیت تندروها و در آخر مرحله ترمیدور و یا حاکمیت عمل‌گرایان. به باور او قدرت در جریان انقلاب از محافظه‌کاران به میانه‌روها و سپس به تندروها و در نهایت به عمل‌گرایان خواهد رسید. در اینکه این پنج مرحله در همه انقلاب‌ها اتفاق خواهد افتاد تردید جدی وجود دارد و خود نویسنده نیز مدعی است نظریه وی به صورت قطعی و حتمی قابلیت تبیین سایر انقلاب‌ها را ندارد (بریتون، ۱۳۶۶: ۳۱). سایر نظریه‌پردازان علل انقلاب‌ها، همچون جک گلدستون نیز چرخش و دور در انقلاب‌ها را یکی از پیش‌فرض‌ها در نظر می‌گیرند و نه همه فرضیات ممکن (گلدستون، ۱۳۸۷: ۲۴). علاوه بر این اشکال دیگر وارد بر نظریه بریتون این است که دربردارنده نوعی دترمینسم تاریخی و جبرگرایی از نوعی مارکسیستی است و برخی متغیرها همچون فرهنگ و ارزش‌های دینی را در مطالعات انقلاب در نظر نگرفته است. با این حال همان‌گونه که در ادامه خواهد آمد این نظریه برای در شکل دادن تصورات آمریکایی‌ها به‌ویژه درباره انقلاب اسلامی بسیار مؤثر بوده است.

^۱ Thermidor

^۲ Crane Brinton

به اعتقاد بریتون در اولین مرحله از انقلاب یعنی مرحله پیش انقلابی اگر یک حکومت نتواند در عرصه سیاسی و اقتصادی به موفقیت رسد، همراهی روشنفکران را کسب نماید و دچار ناهمسویی طبقاتی گردد، زمینه‌های انقلاب فراهم گردیده است (بریتون، ۱۳۶۶: ۳۱). در مرحله بعد با وقوع مجموعه‌ای از رخداد‌های سیاسی-اقتصادی جامعه وارد فاز انقلاب می‌گردد و انقلابیون موفق می‌شوند نظام را ساقط کنند. در این مرحله اولین گروهی که قدرت را در دست می‌گیرد میانه‌روها هستند. میانه‌روها گروهی هستند که سعی دارند جامعه را به قانونمندی‌های سابق بازگردانند. درک صحیحی از خواست مردم انقلابی ندارند و به مخالفت با انقلابیون تندرو می‌پردازند. به حدی که گروه میانه‌رو از نظر بریتون به همان اندازه حاکمان سابق، بد هستند.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، میانه‌روها در ایران قدرت را در دست گرفتند. گروهی که در مبارزه علیه شاه پیش‌تاز اسلام‌گرایان بودند اما با استقرار نظام سیاسی جدید، راه سازش و مدارا را در پیش گرفتند (قاسمی، ۱۳۹۸: ۱۴۹-۱۵۱). بازرگان در زمانه‌ای که توده‌های مردم سرعت و شتاب برای استقرار نظام سیاسی جدید و تثبیت انقلاب را مطالبه می‌کردند از نوعی سیاست گام‌به‌گام حمایت می‌کرد که دربرگیرنده نوعی خوش‌بینی و تسامح نسبت به غرب بود. مشی سیاسی او با دیدگاه‌های سایر انقلابیون انطباق نداشت و زمینه تعارض آراء را فراهم می‌ساخت (بازرگان، ۱۳۶۰: ۲۰). بریتون این مرحله را زمینه‌ساز نوعی دوگانگی در عملکرد رهبران انقلاب توصیف می‌کند که به تجربه حاکمیتی دوگانه می‌انجامد (بریتون، ۱۳۶۶: ۱۵۸). در اثر این شرایط در دولت انقلابی گروهی خواستار اجرای حرکت‌های سریع و بنیادین هستند و گروهی دیگر برای تغییر ساختارها تعجیلی ندارند و سعی می‌کنند مناسبات و قوانین سابق را حفظ نمایند. بازرگان این دوگانگی را در آثارش انعکاس داده است. آنجا که در مقام ریاست دولت موقت رویکردهای امام خمینی و شهید مطهری را انقلابی، سریع، قاطع و عمیق می‌پنداشت و خود را از اعتقاد به چنین رویه‌ای و اجرای آن برحذر می‌داشت (بازرگان، ۱۳۶۱: ۴۰-۶۴). بریتون تندروها را گروهی راسخ توصیف می‌کند که به مراحل تدریجی اعتقاد ندارند (بریتون، ۱۳۶۶: ۴۸) و دارای خصوصیات زیر هستند: اطاعت بی‌چون‌وچرا از رهبران

خود و رعایت اصل پیشوایی در مقابل نظریه برابری دموکراتیک تصرف قدرت، برخورداری از تب تعصب، اتخاذ تصمیمات روشن و نهایی، تاختن به سوی هدف، به چنگ آوردن قدرت از دست میانه‌روها، به انحصار درآوردن نظارت بر سازمان‌های انقلابی، انضباط، یگانه‌اندیشی، تمرکز قدرت، توانایی تحرک سریع، شمار کم و در اقلیت بودن، عدم پایبندی به اصل و شعار آزادی که در روزهای قبل از پیروزی اعلان می‌کردند، ایجاد آشوب در محل‌های رأی‌گیری و انجمن‌های نامزدهای میانه، ضرب و شتم افراد سرشناس از مخالفان و دشمنان طبقاتی (بریتون، ۱۳۶۳: ۱۷۵-۱۸۴). اگرچه خصوصیاتی که بریتون برای تندروها ذکر می‌کند به لحاظ بستر سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و تاریخی با گروهی که بازرگان آنان را تندرو تلقی می‌کرد انطباق کامل ندارد اما دربردارنده برخی ویژگی‌ها است. از جمله اینکه کمیته و دادگاه‌های انقلاب در اعدام سران رژیم پهلوی با رویه دولت موقت هماهنگ نبودند و تب انقلابی جامعه عفو و گذشت و رعایت تشریفات کامل آئین دادرسی را تاب نمی‌آورد. مردم بازگرداندن سریع شاه و محاکمه او را مطالبه می‌کردند. اصلاح نهادهای موجود و محو آثار رژیم پیشین، تصفیه دستگاه‌های دیوانسالاری از عناصر ضدانقلاب و نامطلوب، پیاده کردن ارزش‌ها و آرمان‌های انقلابی در جامعه، ایستادگی قاطع در برابر ابرقدرت‌ها و قطع روابط با دولت‌های استعماری در زمره خواسته‌های تندروها از دولت موقت بود (باقری‌دولت‌آبادی و شفیع‌سیف‌آبادی، ۱۴۰۰: ۵۰-۵۳).

مرحله چهارم از دیدگاه بریتون مرحله حاکمیت تندروها و مرحله نهایی بازگشت به نظام پیش از انقلاب یا حاکمیت ترمیدور است. مرحله چهارم پس از سقوط دولت موقت در ۱۳ آبان ۱۳۵۸ آغاز گردید. در این مرحله مخالفین نظام سیاسی به دلیل اتخاذ رویکرد مسلحانه و یا مواضع غیرانقلابی به تدریج و تا پایان جنگ تحمیلی از قدرت کنار گذاشته شدند و نوعی فضای آرمانی در جامعه شکل گرفت. فضایی که تحقق عدالت، اخلاق، قانون، توزیع منابع بین فقرا، رفع فاصله طبقاتی، اجرای احکام اسلام و پیاده شدن تمامی آرمان‌های انقلاب را مطالبه می‌کرد. در خصوص اتفاق افتادن مرحله پنجم بین پژوهشگران اختلاف است. گروهی تغییر و تحولات پس از فوت امام خمینی را آغاز حاکمیت

ترمیدور در ایران توصیف می‌کنند (ریشار و دیگران، ۱۳۷۸: ۲۷۴ و آبراهامیان، ۱۳۹۱: ۳۲۰-۳۲۱ و Wells, 1999: 27-39 & Adelkhah, 1993: 90) و گروهی دیگر معتقدند امکان ترمیدور منتفی نیست و محتمل است (قاسمی، ۱۴۰۳: ۱۹۵) اما در تاریخ انقلاب اسلامی رخ نداده است (حدادی، ۱۴۰۰، قاسم‌زاده، ۱۴۰۳: ۸۱-۹۹ و شبان‌نیا، ۱۳۹۱: ۱۲۳-۱۴۰).

فارغ از اینکه کدام ارزیابی صحیح است باید گفت در جریان انقلاب اسلامی و همان‌گونه که اسناد سفارت آمریکا نشان می‌دهد مقامات آمریکایی طرفدار دیدگاه نخست بودند. طبق دیدگاه‌های بریتون آن‌ها انتظار داشتند تا آنجا که امکان دارد قدرت در دست میانه‌روها باقی بماند تا آمریکا فرصتی پیدا کند و خود را برای شرایط جدید آماده سازد و بتوانند مدیریت اوضاع را از طریق عوامل خود در دست گیرد. سفارت آمریکا در تهران وظیفه داشت تا این مأموریت را به اجرا درآورد و برای تحقق این امر با همه جریانات سیاسی ارتباط بگیرد. آن‌ها نسبت به تحولات آینده‌نگرانی چندانی نداشتند؛ زیرا تصور می‌کردند در صورتی که قدرت به دست تندروها افتد؛ این مرحله زیاد طول نخواهد کشید و جامعه دچار پشیمانی و بازگشت به ارزش‌های گذشته (ترمیدور) خواهد شد. جایگزینی واقع‌گرایی به جای آرمان‌گرایی و غیرسیاسی شدن مردم، رهایی زندگی مردم و اقتصاد از قید نظارت حکومت و فروکش کردن هیجان انقلابی از جمله مشخصه‌های دوره ترمیدور بود (بریتون، ۱۳۶۶: ۱۷۶) که آمریکایی‌ها آن را مطلوب ارزیابی می‌کردند.

آمریکا و ساختار قدرت پس از انقلاب

وقوع انقلاب اسلامی ضربه‌ای اساسی به منافع آمریکا در خاورمیانه زد. این انقلاب یکی از مهره‌های اصلی سیاست دو ستونی نیکسون در منطقه را فرو ریخت (Wight, 2022: 1-4) و فعالیت‌های هفت‌گانه سازمان سیا در تهران را با ابهام و مشکل مواجه ساخت. این هفت حوزه فعالیت عبارت بودند از: مرز مشترک ایران و شوروی؛ منابع عظیم نفتی در ایران؛ منطقه حساس خلیج فارس؛ مبارزه با کمونیسم بین‌الملل؛ موقعیت راهبردی ایران؛ پیمان ستو و تأمین منافع و نظرات سیاسی و اقتصادی و راهبردی آمریکا در این نقطه از جهان (محبوبی، ۱۴۰۳: ۱۴). به‌هیچ‌وجه روشن نبود که دولت انقلابی جدید ایران قرار است چه سیاستی را در پیش گیرد و تکلیف فعالیت‌های فوق که در زمان شاه به صورت عادی

انجام می‌شد چه خواهد شد. اهمیت این مسئله در این بود که انقلاب ایران در اوج جنگ سرد آمریکا و شوروی اتفاق افتاده بود و با این انقلاب فعالیت دو پایگاه الکترونیکی تکسمن ۱ (TAKSMAN I) در کاخ صفی‌آباد بهشهر و تکسمن ۲ در نزدیکی روستای کپکان واقع در شهرستان درگز در هاله‌ای از ابهام و تردید فرو رفته بود. دو پایگاهی که فعالیت‌های فضایی و موشکی شوروی را رصد می‌کردند و برای آمریکایی‌ها بسیار مهم و حیاتی بودند تا بدانند روس‌ها چقدر به محتوای پیمان محدودسازی تسلیحات راهبردی (سالت-۱) پایبند هستند. بر این اساس طبیعی بود که خیلی سریع درصدد چاره‌جویی برآیند تا بتوانند نظر ایران را جلب و آن را مجدد به مدار غرب بازگردانند. برای این منظور با پایان مأموریت ویلیام سالیوان، سفیر آمریکا در تهران، در ۱۷ فروردین ۱۳۵۸ هفت مأموریت در دستور کار چارلز ناس^۱، کاردار جدید آمریکا در تهران، قرار گرفت: ۱- یافتن راه‌حلی برای حفظ فعالیت در ایران؛ ۲- تلاش برای ایجاد شکل تازه‌ای از رابطه با دولت موقت؛ ۳- تحلیل نظم سیاسی جدید در ایران و تعیین کانون‌های واقعی قدرت؛ ۴- ارتقای حفاظت فیزیکی سفارتخانه؛ ۵- جمع‌آوری اموال کارکنان پیشین سفارت و تعمیر خرابی‌های ناشی از حمله ۲۵ بهمن؛ ۶- حل و فصل مسائل پیمانی تجاری و نظامی و ۷- مهیا کردن یک زیرساخت جدید برای تأمین خدمات کنسولی در اولین فرصت (محبوبی، ۱۴۰۳: ۵۳).

در تحلیلی ارسال شده از سوی سفارت آمریکا در تهران به واشنگتن آمده است: «یک تحلیل از ساخت قدرت در ایران بعد از انقلاب، خمینی و دیگر آیت‌الله‌ها را در رأس می‌گذرد. روحانیون شیعی که برای مجلس انتخاب شده‌اند و اکنون در حال تدوین قانون اساسی هستند. سپس نوبت به ملاهایی می‌رسد که در داخل دولت موقت، دادگاه‌های انقلاب، کمیته‌ها و تشکیلات شبه‌نظامی قرار دارند. در درجه سوم سیاست‌مدارانی جای می‌گیرند (مثل بازرگان) که توانستند خود را با ارزش‌های اسلامی غالب تطبیق دهند. درجه چهارم فرماندهی گروه‌های شبه‌نظامی (پاسداران) و کمیته‌های انقلاب هستند» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۵۶).

^۱ Charles Naas

ارزیابی سفارت آمریکا در تهران این است که دستگاه حکومت ایران بین دولت موقت مهدی بازرگان و کمیته‌های انقلاب که به وسیله امام خمینی و رهبران مذهبی هدایت می‌شدند؛ تقسیم می‌شود. تشکیلات کمیته‌ها به تعداد زیادی مستقل از حکومت عمل می‌کند و گزارش عملکرد خود را به امام خمینی می‌دهند. همین امر چالش‌هایی را پیش روی دولت ایجاد کرده است (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۶۰). همچنین در کنار کمیته‌ها، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی قرار دارد که تا حد زیادی از دولت فاصله دارند. این سپاه به عنوان چشم و گوش انقلاب اسلامی است و به عنوان نیروی مخصوص امام خمینی جهت درهم کوبیدن هر نوع حرکت ضدانقلابی عمل می‌کند. علاوه بر این، شکل‌گیری سپاه ناشی از نوعی بدبینی به ارتش و احتمال وقوع کودتا از سوی آن است. در نامه‌ای که از ساندرز به کوران در واشنگتن به تاریخ ۱۲ مهر ۱۳۵۸ ارسال شده است تأکید گردیده که «سپاه پاسداران تحت کنترل اداری و اجرایی هیچ‌کدام از وزرای دولت نیست؛ بلکه تحت کنترل مستقیم خمینی توسط کمیته مرکزی انقلاب اسلامی خواهد بود» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۵۷).

از نکات جالب اسناد لانه جاسوسی می‌توان به نظر مردم ایران در خصوص آمریکا اشاره کرد. نظراتی که به دیدگاه اعضای کمیته‌ها و سپاه پاسداران نزدیک است. در گزارشی در این باره آمده است «مسائل جدی نسبت به ایالات متحده در دیدگاه مردم ایران وجود دارد که احتمالاً برای مدتی با روابط آمریکا-ایران مقاومت می‌کند. این مسائل با اطلاعات ضدآمریکایی که در داخل ایران در جریان است نضج می‌گیرد. ایرانی‌ها شدیداً مظنون بوده و معتقدند که ما هم‌آواز با اسرائیل، شاه، عربستان سعودی و حتی عراق و کمونیست‌ها مشغول توطئه علیه آن‌ها هستیم» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۵۸). این گزارش موفقیت در عرصه سیاسی ایران را منوط به همراه ساختن افکار عمومی و جلب احساسات توده‌ها می‌داند و اذعان می‌کند «هم‌اکنون هیچ‌گونه تشکیلات گروهی که بتواند اعتماد و احساسات برانگیخته شده مردم را هرچقدر هم غیرواقعی باشد جلب کند، وجود ندارد» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۵۸).

یکی از مواردی که در عرصه سیاسی ایران از چشم کارکنان سفارت آمریکا پنهان نمانده است اختلاف نظرهایی است که بین امام خمینی و دولت بازرگان درباره تداوم رابطه با آمریکا وجود دارد. در سندی محرمانه به تاریخ ۲۰ اردیبهشت ۱۳۵۸ که توسط چارلز ناس، کاردار آمریکا در تهران، تنظیم شده آمده است «عقاید وابستگی به آمریکا در بین دولت موقت و خمینی متفاوت است و فعالیت‌های ضدآمریکایی خمینی افزایش یافته است. عقاید خمینی ضد هرگونه خارجی است مخصوصاً آمریکا. او مایل است که روابط کلی با آمریکا قطع شود و عدم پذیرش این خواسته، ضعف دولت موقت را در برابر خمینی آشکار نمود. دولت آمریکا رابطه تازه‌ای را بر اساس ضوابط دولت موقت ایجاد کرده است که اگر مثل گذشته استوار و محکم نیست؛ ولی دوستانه و همکاری‌طلبانه است. با اینکه دولت موقت به اهمیت روابط با آمریکا پی برده است، خمینی و اطرافیانش در این فکر نیستند. خمینی دارای عکس‌العملی قاطع و سازش‌ناپذیر و سخت است ولی روش بازرگان که میانه‌رو است قدری توأم با سازش ضعیف است و روابط بهتری با خارج دارد. او قصد دارد که اوضاع اقتصادی کشور را دوباره روبه‌راه کند» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۴۰).

این ارزیابی نشان می‌دهد مطابق با نظریه کرین بریتون، مقامات آمریکایی مقامات ایرانی را در دو طیف تندرو و میانه‌رو دسته‌بندی کرده و به ارزیابی شخصیت و عملکرد آنها پرداخته‌اند. بر همین اساس طرح کلی سیاست آمریکا در قبال دولت موقت و انقلاب، بر دو برنامه کوتاه‌مدت و بلندمدت استوار گردیده است: در سیاست کوتاه‌مدت ذکر می‌شود که «ما می‌خواهیم تمام مسائل گذشته حل شود و از بیان هرگونه بحث و مجادله دوری شود. در طول این ماه‌ها ما اساس معامله با دولت جدیدی که امیدواریم دارای قدرت مؤثر بیشتری باشد را طرح‌ریزی می‌کنیم» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۱۴۰). در برنامه بلندمدت آمریکا ذکر شده است که «ما می‌خواهیم برای ایران کاری کنیم که میانه‌رو باشد و ناسیونالیست‌های مخالف مذهب تسلط بیشتری در اداره مملکت داشته باشند. در ضمن تا قبل از استقرار دولت جدید ما می‌توانیم طریق نفوذ در ایران را امتحان کنیم. بایستی یک موقعیت توأم با اطمینان و احترام در ایران رواج دهیم» (اسناد لانه

جاسوسی، جلد ۲: ۱۴۰). برای این منظور نزدیکی به چهره‌های میانه‌رو در دستور کار سفارت قرار گرفت. «مأموران سی‌ای‌ای در تهران برای تأسیس ائتلاف میانه‌روها نیاز به یک نخ تسبیح داشتند؛ شخصیتی که از یکسو توان سر برافراشتن و قد علم کردن در برابر آیت‌الله خمینی را داشته باشد و از سوی دیگر مرضی‌الطرفین شخصیت‌ها و گروه‌های آمریکوفیل باشد. آن‌ها مجموعه این خصلت‌ها را در آیت‌الله سید کاظم شریعتمداری و تشکل دنباله‌روی او یعنی حزب جمهوری خلق مسلمان یافتند» (محبوبی، ۱۴۰۳: ۷۳).

دومین ضلع ائتلاف خط میانه، «جبهه ملی ایران» بود. در یکی از اسناد سفارت آمده است که خسرو قشقایی «در جبهه ملی باید در راه ایجاد نیرویی که میانه‌رو و طرفدار آمریکا باشد تلاش کند» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۶: ۲۸۰-۲۸۱). در کنار حزب جمهوری خلق مسلمان و جبهه ملی، ضلع سوم میانه‌روها تشکلی به نام «نهضت رادیکال ایران» به رهبری رحمت‌الله مراغه‌ای، نماینده مجلس شورای ملی و عضو مجلس خبرگان قانون اساسی بود (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۶: ۲۸۱ و ۳۱۲). ائتلاف خط میانه یک هم‌پیمانی خودجوش و خودانگیخته نبود، بلکه ثمره مهندسی فعالیت‌های سازمان سیا در تهران بود که با تسخیر سفارت آمریکا عاقبت ناکام ماند. تامس اهرن^۱، سرپرست سیا در سفارت آمریکا، در گزارشی که برای استنسفیلد ترنر^۲، رئیس سازمان سیا، فرستاد این فعالیت را این‌گونه توضیح می‌دهد: «کاری که از دست ما برمی‌آید و من هم‌اکنون درگیر آن هستم، این است که سران بالقوه یک ائتلاف متشکل از لیبرال‌های سیاسی، چهره‌های دینی میانه‌رو و سران ارتشی متمایل به غرب (هنگامی که ظهورشان شروع شد) را شناسایی کرده و آماده حمایت از آن‌ها شویم. کسی که پیش از دیگران احتمال داده می‌شود این ائتلاف را سرعت بخشد آیت‌الله شریعتمداری است؛ من به‌طور جداگانه با چند تن از حامیان وی تماس‌هایی داشته‌ام» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۶: ۲۶۸-۲۶۹).

سفارت در این دوره موظف است تماس با امام خمینی را حفظ نموده، روابط نظامی را توسعه دهد؛ از بحث و مجادله بین دولت ایران با شرکت‌های آمریکایی جلوگیری نماید، برای فعال شدن پایگاه‌های جاسوسی و دستگاه‌های خبری اقدامات لازم را انجام دهد؛ از

¹ Thomas Ahernn

² Stansfield Turner

ادامه صادرات نفت ایران به آمریکا اطمینان حاصل کند؛ فعالیت‌های خبری و اطلاعاتی خود را توسعه دهد و به ایران این نکته را یادآور شود که در صورت قرار گرفتن در بلوک شرق، دیگر نمی‌تواند از کمک‌های آمریکا و نیز تجهیزات نظامی بهره‌مند گردد (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۱۴۰). این نگرانی‌ها از آنجا ناشی می‌شد که امام خمینی نگاه مثبتی به توسعه روابط با شرکت‌های آمریکایی نداشت. امام خمینی معتقد بود «این اسلحه‌هایی که الآن خریداری می‌شود، این اسلحه‌ها به درد خود ایران نمی‌خورد، این اسلحه‌ها همان اسلحه‌هایی است که این‌ها می‌خواهند که در یک مرکزی باشد که اگر یک جنگی پیدا شد بین آمریکا - مثلاً - با شوروی، این‌ها داشته باشند» (امام خمینی، ۱۳۹۸، جلد ۴: ۸۳). این نکته از سوی مقامات آمریکایی نیز تأیید شده است. مایکل لدین^۱، در یکی از اسناد سفارت درباره همکاری‌های نظامی بین دو کشور اظهار می‌دارد «در برابر هر دلاری که ایالات متحده برای خرید نفت ایران خرج می‌کرد، ایرانی‌ها دو دلار برای خرید تجهیزات نظامی و سایر کالاها به ایالات متحده برمی‌گرداندند» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۳: ۸۶).

سیاست آمریکا در قبال دولت موقت

با پیروزی انقلاب اسلامی، راهبرد کلی سیاست خارجی ایران از اتحاد و ائتلاف با غرب به «عدم تعهد» تغییر کرد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۱: ۳۰۱). این جهت‌گیری در دوران دولت موقت به بخشی از راهبرد کلی سیاست خارجی ایران تبدیل شد. دولت موقت در اتخاذ این سیاست عملاً چهار هدف را دنبال می‌کرد:

- ۱- رسیدن به استقلال در تصمیم‌گیری‌های خارجی؛
- ۲- خودداری از دخالت مستقیم در رقابت آمریکا - شوروی؛
- ۳- پایان بخشیدن به وابستگی به یک اردوگاه ایدئولوژیک؛ و
- ۴- بهبود روابط با همه دولت‌ها (به‌جز اسرائیل و رژیم آفریقای جنوبی سابق) (Sadri, 1999:2).

¹ Michael Ledeen

اگرچه برای دولت موقت اردوگاه ایدئولوژیک غرب جذابیت داشت و بازرگان و کابینه وی از بیان آن ابایی نداشتند اما به هیچ وجه تمایل نداشتند این جذابیت منجر به اطاعت و پیروی از واشنگتن در سیاست‌گذاری‌ها و امور مختلف گردد و در انتظار عمومی این‌گونه جلوه کند که دولت موقت وابسته به غرب است. در اسناد سفارت درباره این نگرانی آمده است «ایرانی‌ها در مورد سپرده مالی‌شان در مقابل فروش‌های نظامی سوءظن دارند. آن‌ها به قطعات یدکی و حفاظت تکنیکی نیازمندند؛ ولی به دلیل ملاحظات سیاسی می‌ترسند که از ما تقاضا کنند» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۹۷). لذا اگر قرار بود در فضای دوقطبی دوران جنگ سرد بازرگان از بین دو ابرقدرت انتخابی داشته باشد انتخاب او آمریکا و بلوک غرب بود؛ زیرا این انتخاب هم هراس و ترس دائمی او و کابینه‌اش از نفوذ کمونیسم را در کشور کاهش می‌داد و هم اینکه با سبک و سیاقی که او از حکومت آینده ایران و آشتی اسلام و دموکراسی در نظر داشت؛ همخوانی داشت. حال آنکه نه اقتصاد دولتی شوروی، نه نظام تک‌حزبی سیاسی آن و نه محدودیت‌های فرهنگی کرم‌لین هیچ یک برای دولت موقت جذابیت نداشت.

در نامه‌ای سرّی به تاریخ ۲۱ اردیبهشت ۱۳۵۸ که از مرکز فرماندهی سیا به دفتر این سازمان در تهران نوشته شده؛ آمده است: «هدف از اقدام سیاسی ما در ایران، روی کار آمدن دولتی است که نسبت به منافع ایالات متحده نظر موافق داشته باشد» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۶: ۲۷۵). چنین ویژگی بیشتر در جبهه ملی و نهضت آزادی یافت می‌شد تا دیگر گروه‌های سیاسی فعال در ایران. به همین خاطر نزدیکی به دولت موقت در دستور کار سفارت قرار گرفت. این اقدام مورد استقبال دولت بازرگان نیز قرار گرفت. کما اینکه در دیدار بازرگان، یزدی و امیرانتظام با اعضای سفارت آمریکا و رابرت ایمز^۱، افسر برجسته سیا در غرب آسیا، امیرانتظام به ایمز گفت: «امیدواریم سازمان شما روابط خود با ما را بهبود بخشد، درست همان‌طور که کشورهایمان با کوشش‌های کاردار و دکتر یزدی روابط خود را بهبود بخشیده‌اند» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۶: ۳۳۱).

^۱ Robert Ames

در سندی دیگر درباره رابطه با دولت موقت آمده است: «دولت آمریکا روابط تازه‌ای را بر اساس ضوابط با دولت موقت برقرار کرده که شامل گذشته استوار و محکم نیست ولی دوستانه و همکاری طلبانه است؛ مادامی که دولت موقت به اهمیت روابط با آمریکا پی برده است. با توجه به احتیاج ایران به قطعات یدکی... ما باید مسئولانه عمل کرده و بازرگان را قدرت بدهیم و مطمئن باشیم که در آینده در ارتش دوستانی خواهیم داشت که می‌توانند معضلات سیاسی مملکت را راهگشا باشند» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۱۳۴). در همین سند از آمادگی آمریکا برای همکاری با ایران در هر زمینه‌ای که بخواهد از تبادلات خبری گرفته تا توسعه کشاورزی، کنترل مواد مخدر، ایجاد فرصت‌های شغلی و استخدام و مدیریت منابع نفتی سخن رفته است (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۱۳۴). بر این اساس تقویت ارتباطات سفارت با اعضای دولت موقت به یکی از اصول کلی برنامه‌های سفارت تبدیل شد. اسناد سفارت در این خصوص گویای ارتباطات مکرر بین عباس امیرانتظام و مأموران سیا در تهران و خارج از ایران بود (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۶: ۳۳۴-۳۳۵). امری که از نگاه دانشجویان پیرو خط امام، «مصدق جاسوسی» و از منظر دولت بخشی از وظایف روزمره عباس امیر انتظام به‌عنوان معاون نخست‌وزیر و سخنگوی دولت و بعدها سفیر ایران در کشورهای اسکاندیناوی تلقی می‌شد و بازرگان معتقد بود تمام آن‌ها زیر نظر او انجام شده است (روزنامه اطلاعات، ۲۶ اسفند ۱۳۵۹؛ بازرگان، ۱۳۶۲: ۲۹۰).

معصومه ابتکار در خاطرات خود دایره فعالیت سازمان سیا در ایران را حتی فراتر از دولت موقت می‌برد و از ارتباطات بین بنی‌صدر و قطب‌زاده با مأموران سیا خبر می‌دهد «در چند ماه قبل و پس از پیروزی انقلاب، سازمان سیا تماس خود را با بسیاری از شخصیت‌های ذی‌نفوذ طرفدار غرب در دولت حفظ کرده بود» (ابتکار، ۱۳۸۷: ۱۵۴) آن‌ها به دنبال مهره‌هایی برای اعمال قدرت در ایران بودند و در این راه بنی‌صدر را شناسایی کردند. او به گفته‌های آهرن، کاردار آمریکا در تهران، استناد می‌کند که در تأیید اسناد به دست آمده از سفارت درباره بنی‌صدر اظهار داشته بود «وقتی امام خمینی در پاریس حضور داشتند، به یکی از افسران بازنشسته سازمان سیا دستور داده شد به فرانسه برود و

با بنی صدر دیدار کند...هدف نهایی ما استخدام بنی صدر بود» (ابتکار، ۱۳۸۷: ۱۵۳) ابتکار می‌افزاید «تنها امید کارتر، بنی صدر و قطب‌زاده - به‌ویژه قطب‌زاده- بود... خود بنی صدر نیز دلایل زیادی داشت که با کارتر علیه مردم در موضوع گروگان‌ها کنار بیاید» (ابتکار، ۱۳۸۷: ۱۸۵). برگزیده شدن بنی صدر به‌عنوان نخستین رئیس‌جمهور ایران برای واشنگتن «رضایت‌بخش» بود (Newsweek, 11 Feb. 1980: 16) چراکه تحلیلگران سیا درباره او اظهار داشته بودند: «بنی صدر تقریباً رونوشت کاربنی بازرگان است» (به نقل از: محبوبی، ۱۴۰۳: ۳۰۹). به همین خاطر ترجیح دادند اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه ایران را به تعویق بیندازند تا بتوانند با دولت او درباره گروگان‌ها به توافق برسند (Los Angeles Times, 7 Feb. 1980: 1).

اما پیگیری سیاست نزدیکی به غرب چندان نیز آسان نبود زیرا هم‌زمان دولت تحت فشارهای گوناگون قرار داشت: از یک طرف تظاهرات ضدآمریکایی بود که در سراسر کشور و به دلایل مختلف برگزار می‌شد. به‌عنوان مثال در تاریخ ۴ خرداد ۱۳۵۸ میلیون‌ها نفر در سراسر کشور تظاهرات ضدآمریکایی برپا داشتند. ده‌ها هزار نفر نیز در تهران در برابر سفارت آمریکا آدمک کارتر را به آتش کشیدند و فریاد مرگ بر آمریکا سر دادند. این تظاهرات به دعوت حزب جمهوری اسلامی و تمام احزاب چپ و گروه‌های چریکی برپا شد (بهنود، ۱۳۷۷: ۵۴۲). در ۱۰ آبان ۱۳۵۸ و درست ۳ روز پیش از اشغال سفارت آمریکا «به دعوت جامعه روحانیت مبارز تهران نماز عید قربان به امامت آیت‌الله منتظری در پارک خزانة برپا شد و پس از آن راهپیمایی وسیعی به‌سوی سفارت آمریکا شکل گرفت. هزاران نفر که در نماز شرکت کرده بودند با مشت‌های گره کرده علیه آمریکا شعار دادند» (بهنود، ۱۳۷۷: ۵۵۱). درباره این راهپیمایی در اسناد آمده است «دیوارهای خارجی سفارت کاملاً با پلاکاردهای جدید از تظاهرات دیروز پوشیده شده است. بر روی درب واقع در خیابان روزولت پرچم‌های بزرگی قرار داده شده که می‌گوید تمام مشکلات جهان زیر سر آمریکا است... آیت‌الله منتظری که سخنران تهران بود، به‌طور واضح دقیقاً بین مردم و دولت آمریکا فرق گذاشت و آمریکا را محکوم کرد» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۱۵۵).

از طرف دیگر انتخاب سفیر آمریکا در ایران برای دو طرف چالش‌زا گردید. دولت بازرگان پس از کش‌وقوس‌های فراوان با وجود موافقت با ویلیام کاتلر به‌عنوان سفیر آمریکا نهایتاً مجبور گردید پس از بررسی سوابق کاتلر از پذیرش او عذرخواهی نموده و تقاضای معرفی شخص دیگری را بنماید. نگاه امام خمینی نیز به آمریکا اصلاً مساعد نبود. مخالفین دولت نیز با تکیه بر سخنان امام خمینی دولت را مورد هجمه قرار می‌دادند. این مخالفت‌ها تا جایی پیش رفت که حتی در ۳۰ مرداد ۱۳۵۸ پرتاب نارنجکی از بیرون به درون سفارت آمریکا منجر به تخریب بخشی از رستوران سفارت شد. اگرچه این حادثه هیچ تلفات جانی به همراه نداشت اما از شدت گرفتن احساسات ضدآمریکایی در ایران پرده برمی‌داشت.

سفارت به‌خوبی از تفاوت نظر امام و بازرگان درباره روابط با آمریکا آگاه بود. در یکی از اسناد سفارت در این باره پیشنهادهایی به واشنگتن شده است: «در بهار یک نقش فعالانه داشته‌ایم که با تظاهرات بر علیه سنای آمریکا از بین رفت. چگونه می‌توانیم جو ضدآمریکایی را در ایران به نفع خود عوض کنیم؟ اگرچه این موضوع با روابط ایران و آمریکا بستگی دارد، ما می‌توانیم با تأکید بر روی حقوق بشر و تأیید انقلاب آن را تعدیل کنیم. آژانس ارتباطات بین‌المللی آمریکا^۱ بیشترین سعی خود را برای هرچه بهتر شدن پیوند ایران و آمریکا گسترش دهد... ایجاد میتینگ به نفع روابط ایران و آمریکا... ما با استفاده از مسئله اعراب و اسرائیل می‌توانیم روی افکار ایرانی‌ها مؤثر واقع شویم» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۶۳). مطابق با اسناد فوق آمریکایی‌ها بر اساس نظریه بریتون به این شناخت رسیده بودند که ضرورت دارد با دولت میانه‌رو بازرگان وارد تعامل شوند و موقعیت سیاسی دولت را در داخل و خارج تحکیم سازند. آن‌ها می‌دانستند که دولت به‌تنهایی نمی‌تواند مسیر احیای روابط دو کشور را هموار سازد و نیاز است واشنگتن در این راستا گام‌هایی بردارد.

^۱ ICA

ساختار تصمیم‌گیری درباره سیاست خارجی ایران

از دید سفارت آمریکا در تهران تصمیم‌گیرنده اصلی درباره سیاست خارجی ایران، امام خمینی (ره) بود. آن‌ها این نکته را هم از تحولات سیاسی و تثبیت نشدن کامل نهادهای سیاسی و هم از گفتگوهایی که با برخی چهره‌های سیاسی در ایران داشتند فهم نموده بودند. مقدم مراغه‌ای از جمله چهره‌های سیاسی است که در این اسناد از او نام برده شده است. «رهبر نهضت رادیکال، مقدم [مراغه‌ای]، ضمن تماس با سرپرست دیپارتمان، تظاهرات خود را درباره مسائل جاری اظهار داشت و خیلی تأکید کرد که کاردار با خمینی تماس بگیرد که او (خمینی) ایرانی‌ها را متقاعد کند که دولت آمریکا انقلاب ایران را پذیرفته است. مقدم دلواپس بود که آمریکا هیچ‌گونه تلاشی برای ملاقات نکرده است و تأکید کرد که مشکلات هر چقدر باشد فوراً تقاضای ملاقات کند» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۵۴). در همین سند درباره نگرانی‌ها در خصوص سن امام و احتمال فوت ایشان صحبت شده و اینکه اگر زودتر این ارتباط با امام خمینی برقرار نگردد؛ کار برای حفظ و توسعه روابط دو کشور، حتی برای گروه‌های میانه‌رو نیز سخت خواهد شد.

سفارت حتی در خصوص شیوه اتخاذ تصمیم از سوی امام خمینی اطلاعاتی را گردآوری و به مرکز گزارش نمود. در سندی محرمانه به قلم چارلز ناس به وزارت امور خارجه آمریکا به تاریخ ۲۰ اردیبهشت ۱۳۵۸ آمده است: «روش اتخاذ تصمیم خمینی آرام و سنجیده است. او با صبر بی‌پایان همه نقطه نظرها را گوش می‌کند و به هنگام اخذ تصمیم او تنها و بدون واسطه اقدام می‌کند. وقتی وی تصمیم می‌گیرد قاطعانه از آن دفاع می‌کند... اگر مطلبی می‌خواهد بگوید به روش معمول خود قاطعانه بیان می‌دارد. مذاکره به روش معمول (بده بستان) با خمینی مفهومی ندارد. در او جایی برای سازش و مصالحه وجود ندارد. احتمال این‌که کسی بتواند عقاید خمینی را به مقدار قابل توجهی تعدیل کند بسیار کم است» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۵۷).

سفارت آمریکا به‌خوبی از عدم وحدت نظر انقلابیون در سال اول پس از پیروزی آگاه بود و نگرانی‌های جدی در خصوص آینده روابط با ایران داشت. در سندی بروس لینگن، کاردار وقت، در ۲۹ مرداد ۱۳۵۸ به وزارت امور خارجه آمریکا نوشته است «همان‌طور که

امور داخلی، ایران به دو شاخه رسمی و غیررسمی تقسیم یافته، سیاست خارجی آن هم چنین است. این سیاست بین دو جریان افکار انقلابی-اسلامی و جریان محافظ کارانه - سیاسیون ملی-گرا-در حال نوسان است... این سیاست‌های دوگانه تا زمانی که دولت دائمی مستقر شده باشد و یا این دولت تعویض نشده باشد؛ ادامه دارد. ادامه برخورد بین این دو دیدگاه تابعی است از کوشش‌های داخلی رژیم و پیشرفت‌ش» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۵۸). نکته قابل تأمل اینکه این سند درست همانند آنچه در نظریه ترمیدور بر آن تأکید شده است به‌خوبی چرخش سیاست ایران به سمت گروه‌های انقلابی و مذهبی (گروه‌های تندرو از منظر آمریکا) را پیش‌بینی کرده است: «اگر این برخورد به آرامی نگراید در اوضاع خارجی ایران تأثیر خواهد گذاشت و این حالت تا موقعی که یک تشکیلات اسلامی نهایتاً مستقر نشود و یا اینکه دولت ساقط شود و یا رفتارش را عوض کند، ادامه خواهد داشت» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۵۸).

در چارچوب راهبرد کلان آمریکا برای مهار نفوذ شوروی در سطح جهانی و منطقه‌ای، ایران زمان شاه به‌عنوان یکی از ارکان اصلی این سیاست ایفای نقش می‌کرد. عضویت ایران در سنتو، ایجاد کمربند مهار در جنوب شوروی در قالب سازمان اکو و نیز ارائه پایگاه‌های نظامی در شمال ایران، امکان نظارت بر تحرکات اتحاد جماهیر شوروی را در اوج جنگ سرد فراهم ساخته بود. افزون بر این، ایفای نقش ژاندارمی منطقه از سوی شاه، هزینه‌های مالی، انسانی و نظامی سیاست‌های آمریکا در خاورمیانه را به میزان قابل توجهی کاهش داده بود. اسناد سفارت آمریکا اهمیت راهبردی ایران را چنین بازتاب داده‌اند: «ایران برای آمریکا از نظر جغرافیایی و نفت حائز اهمیت است... محیطی مناسب برای تعقیب مقاصد آمریکاست» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۶۸۵). همچنین «موقعیت استراتژیکی ایران، قدرت نسبی آن میان کشورهای خلیج فارس، منابع داخلی و بازار داخلی آن، ایران را برای ایالات متحده کشوری با اهمیت کرده است» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۶۸۹). پیروزی انقلاب اسلامی ایران، تمامی این مزیت‌های راهبردی را با چالش مواجه ساخت. با این حال، سفارت آمریکا در تهران به‌خوبی آگاه بود که نه گروه‌های مذهبی و نه لیبرال‌های میانه‌رو نگاه مثبتی به شوروی و اندیشه‌های کمونیستی ندارند. بر همین

اساس، توصیه سفارت به واشنگتن - که در راستای هدف جهانی مقابله با جبهه کمونیسم و مهار آن تعریف می‌شد - عبارت بود از تداوم همکاری‌های نظامی، اطلاعاتی و بازرگانی با ایران، ذیل سه محور مشخص که در ادامه مورد اشاره قرار می‌گیرد:

۱- شکل‌دهی شبکه ارتباطی بازرگانی

اگرچه حضور رسمی سرمایه‌گذاران نفتی آمریکا در ایران از سال ۱۳۳۳ و با سهم شدن در کنسرسیوم نفتی آغاز شد، اما اوج سرمایه‌گذاری آمریکایی‌ها در ایران از دهه ۴۰ به بعد و با سرعت گرفتن مدرنیزاسیون و صنعتی شدن ایران رقم خورد (Katouzian, 2022: 224-230). در طول دهه ۴۰ و ۵۰، سرمایه‌گذاران آمریکایی شرکا و نمایندگان تجاری خود در ایران را به‌خوبی شناختند و بازار ایران به روی محصولات آمریکایی گشوده شد. در یکی از اسناد سفارت، ژنرال ویلیامسون در مورد خریدهای ایران از آمریکایی‌ها اظهار می‌دارد: «ایران مرکز معامله خوبی بود. این کشور بوفه بازرگانان نام گرفته بود. این بوفه بسیار بسیار خوب بود و منافع تجاری در آن فوق‌العاده بود» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۳: ۸۰). این بازرگانان به تدریج به ابزار پیش‌برنده سیاست‌های تجاری و فرهنگی آمریکا در ایران تبدیل شدند و جامعه ایران را به سمت مصرفی شدن سوق دادند. حتی در برخی گزارش‌ها اشاره گردیده که این بازرگانان نقش منبع خبری و جاسوس را نیز ایفا کرده‌اند (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۸۶-۸۷).

در ماه‌های منتهی به پیروزی انقلاب اسلامی، بخش عمده‌ای از این بازرگانان به دلیل نگرانی‌هایی که داشتند ایران را ترک و به غرب مهاجرت کردند. در سطح راهبرد منطقه‌ای و جهانی آمریکا، نخستین اولویت برای توسعه روابط با تهران پس از انقلاب، تلاش برای بازگرداندن این سرمایه‌داران به تهران، حفظ شبکه قبلی و استفاده از ارتباطات آنان در داخل بود. در یکی از اسناد سفارت آمریکا درباره سیاست این کشور در قبال سرمایه‌داران وابسته آمده است: «آمریکا درصدد است که سرمایه‌داران وابسته و عناصر وابسته به خود را که با لفظ (خوب) و خدمت به کشورشان مشخص می‌کند از تبعید اجباری به ایران بازگرداند و سیاست‌های خود را به‌وسیله آن‌ها به اجرا گذارد» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۸۶-۸۷). نقشی که برای این سرمایه‌داران در نظر گرفته شده بود چنین توصیف شده

است: «استفاده از آن‌ها برای راه انداختن جریانات سیاسی معتدل و میانه‌رو اعم از حزب و گروه و منحرف کردن حرکت انقلابی خمینی... ایجاد کردن تسهیلات و کمک‌های مادی و حقوقی برای سرمایه‌داران جهت جذب آن‌ها و فرستادن آن‌ها به ارگان‌های انقلابی» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱: ۸۶-۸۷). این سند نشان می‌دهد که چگونه جریان نفوذ از همان سال‌های ابتدایی انقلاب، در چارچوب سیاست منطقه‌ای آمریکا برای مهار کمونیسم و حفظ موقعیت پیشین، راه خود را به داخل ساختارهای سیاسی و تصمیم‌گیری باز نمود.

۲- بازسازی شبکه اطلاعاتی در ایران

شبکه اطلاعاتی آمریکا در ایران هم‌زمان با شکل‌گیری ساواک در سال ۱۳۳۵ آغاز شد. اگرچه پیش از آن مبلغان مذهبی، مسیونرها، بازرگانان و گردشگران بخشی از اطلاعات موردنیاز آمریکا را فراهم می‌کردند، اما از ۱۳۳۵ به بعد پیوند و تنیدگی بین دستگاه‌های اطلاعاتی ایران و سیا شکل رسمی و پیچیده به خود گرفت (McGhee, 2023: 31-32). این شبکه تا زمان پیروزی انقلاب اسلامی وجود داشت و با فرار برخی روسای سازمان‌های اطلاعاتی ایران به خارج، اعدام برخی اعضای سابق و بازبینی در تشکیلات، کارکرد خود را از دست داد.

در سطح راهبرد جهانی و منطقه‌ای آمریکا برای مهار شوروی، یکی از محورهای اصلی که در گزارش‌های سفارت بر آن تأکید شده است، از سرگیری همکاری‌های اطلاعاتی است. در این خصوص، سندی از سفارت به تاریخ ۱۴ شهریور ۱۳۵۸ به قلم هارولد ساندروز، دستیار وزیر امور خارجه آمریکا در امور خاور نزدیک، به صراحت ابراز می‌دارد: «شبکه‌ها و منابع خبری و اطلاعاتی و جاسوسی آمریکا در ایران در زمان انقلاب ضربه دیده است و بعد از انقلاب هم بسیاری از این شبکه‌ها و منابع از هم پاشیده است. سازمان‌دهی دوباره - کشف منابع جدید جاسوسی - از هدف‌های بخش سفارت است» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۸۹). طبق سند دیگری به قلم لینگن، کاردار آمریکا در تهران، خطاب به روییک به تاریخ ۶ آبان ۱۳۵۸، اشاره شده است که سفارت در نظر دارد علاوه بر استفاده از عناصر سرسپرده خود در ارتش و تشکیلات کشوری، از عناصر ساواک که آزاد شده‌اند استفاده نماید و در شبکه‌های خبرگیری و جاسوسی و عملیات

تخریب در آینده به کار گیرد: «بسیاری از کارشناسان ساواک که با سفارتخانه‌های خارجی همکاری می‌کردند، توانستند کار آن‌ها را در دست بگیرند و این موضوع می‌تواند به ما فرصتی بدهد تا بتوانیم از آن در موقعیت‌های کم‌خطرتر استفاده کنیم. تمام این کارشناسان در آمریکا بودند» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۹۰).

در سند دیگری آمده است که شبکه جاسوسی آمریکا اگرچه بعد از انقلاب تضعیف شد، اما همچنان نقش خود را به‌خوبی ایفا می‌کند. شاهد این مدعا نیز اطلاعات دقیق موجود در سفارت ذکر شده است: «شبکه جاسوس آمریکا در حال حاضر کاملاً کار می‌کند و دلیل آن هم اطلاعات دقیقی است که از اوضاع مملکت در سفارت موجود است» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۸۹). با توجه به توضیحات فوق، قرار دادن مهره‌های جدید در سازمان‌های انقلابی که بعد از انقلاب تأسیس شدند از هدف‌های سفارت آمریکا بوده است. این سیاست دقیقاً مخالف ادعایی است که پیش‌تر جیمی کارتر، رئیس‌جمهور آمریکا، اظهار داشته بود: «سیاست ما این است که در امور داخلی ایران دخالت نکنیم و انتظار جدی داریم که کشورهای دیگر هم این کار را نکنند» (محبوبی، ۱۴۰۳: ۵۲).

۳- تداوم همکاری‌های نظامی

آمریکا از وابستگی ایران به تجهیزات و مشاوره‌های آمریکایی در خصوص خریدهای نظامی که پیش از انقلاب انجام شده بود، آگاه بود. از نگاه سفارت، این سفارش‌های خرید و نیاز به تأمین قطعات و مشاوره می‌توانست سرفصل تازه‌ای در روابط دو کشور بگشاید. به همین خاطر، در سطح سیاست منطقه‌ای و جهانی ایالات متحده، بخشی از راهکار توسعه روابط بر توسعه این بعد از همکاری‌ها استوار گردید. در سندی محرمانه به تاریخ ۱۴ شهریور ۱۳۵۸ در این رابطه آمده است: «ما می‌خواهیم مسئولانه بر روی مسائل نظامی کار کنیم تا اینکه بازرگانان را قدرت دهیم و مطمئن باشیم که برای اوضاع آینده‌ی سیاسی مملکت، دوستانی در ارتش داریم که ممکن است در معضلات سیاسی مملکت راهگشا باشند. آماده برای تحویل قطعات یدکی دستگاه‌های قبلی که ارزششان از ۵ میلیون دلار کم‌تر است؛ باشید. اگر ایران مایل بود قطعات یدکی را از مجاری دیگری تأمین کند اجازه

دهید که از کشورهای دوست و پیشرفته جهان سوم مثل ایتالیا قطعات یدکی هلیکوپتر را تأمین کنند» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۹۷).

این سند نشان می‌دهد که دولت آمریکا در چارچوب راهبرد کلان خود برای مهار کمونیسم و در قالب نظریه ترمیدور، به دنبال تقویت و قدرت بخشی به میانه‌روها در ایران بوده است. استفاده از عبارت «برای اوضاع آینده سیاسی مملکت، دوستانی در ارتش داریم» حاکی از طرح‌های بلندمدت برای حفظ و توسعه روابط در راستای منافع منطقه‌ای و جهانی آمریکاست. اظهار علاقه مقامات دولت موقت برای تداوم این همکاری‌ها از جمله زمینه‌هایی است که آمریکایی‌ها را نسبت به توسعه این روابط امیدوار می‌ساخت. در سند فوق‌الذکر اشاره شده است: «ایرانی‌ها به ما گفتند که سیاست آن‌ها این است که به صورت گوناگون از وسایل نظامی آمریکا استفاده کنند. ما به آن‌ها اجازه دادیم که اساساً هیچ‌گونه ایراد و اشکالی دیده نمی‌شود که از وسایل نظامی اروپایی که کار آن‌ها بر طبق قانون کار و سیاست ماست؛ استفاده شود. (ما فقط به چیزهایی که خودمان تهیه خواهیم کرد اجازه خواهیم داد) ما امیدواریم که متفقاً موافقت شود که همگی ما تا آنجا که می‌توانیم ارتش ایران را تقویت و گسترش دهیم که کلیدی باشد برای آینده ما» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲: ۹۷). بهره‌گیری از عبارت «کلیدی باشد برای آینده ما» در توصیف ارتش ایران، گویای استراتژی کلان آمریکا برای حفظ و توسعه روابطش با تهران است. آن‌ها انتظار داشتند حتی در صورتی که بر اساس نظریه ترمیدور میانه‌روها از قدرت کنار رفتند؛ با به قدرت رسیدن عمل‌گرایان در آینده، بتوانند ایران را همچنان به عنوان یکی از ستون‌های سیاست خاورمیانه‌ای خود در اختیار داشته باشند.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مقامات آمریکایی به خوبی از ساختار قدرت در ایران و نقش و جایگاه کاریزماتیک امام خمینی آگاه بودند. آن‌ها به این نکته پی برده بودند که ساختار قدرت در ایران شکل عمودی دارد و در رأس این هرم امام خمینی و دیگر نهادهای انقلابی قرار دارند که دارای تضاد فکری با دولت بازرگان هستند. با توجه به رصد اندیشه‌ها و تفکرات امام خمینی سفارت به این جمع‌بندی رسیده بود که او به دنبال

استقلال و نفی سلطه خارجی بر ایران است. همان‌گونه که نسبت به کمونیسم و اردوگاه شرق رویکرد مثبتی ندارد، نسبت به غرب، لیبرالیسم و آمریکا نیز رویکرد منفی دارد. لذا آن‌ها ناگزیر هستند که برای حفظ و توسعه روابط اقداماتی را انجام دهند. از آنجا که افکار عمومی ایرانیان متأثر از حمایت‌های آمریکا از شاه نسبت به واشنگتن منفی بود و پیش از آن نیز دو بار به سفارت آمریکا حمله شده بود. ترجیح سفارت آمریکا این بود که احساسات برانگیخته شده ایرانیان را جلب نماید. آن‌ها به‌خوبی آگاه بودند که هیچ تشکیلات منسجمی برای انجام این کار در اختیار ندارند و باید مجدد کادرسازی نمایند. برای این منظور لازم است که در کوتاه‌مدت روابط با دولت موقت حفظ و از هرگونه تنش پرهیز شود تا بتوانند نیروهای لازم را به خدمت بگیرند. در بلندمدت رویکرد آمریکا این بود که میانه‌روها و ناسیونالیست‌های مخالف مذهب تسلط بیشتری در اداره مملکت داشته باشند. برای این کار تأثیرگذاری بر افکار عمومی ایرانیان را در دستور کار قرار دادند. برگزاری جلسات سخنرانی به نفع روابط ایران و آمریکا، برداشتن گام‌هایی به نفع فلسطین در مسئله اعراب و اسرائیل و فعال شدن آژانس ارتباطات بین‌المللی آمریکا ازجمله پیشنهادات ارائه شده در اسناد در این رابطه است.

همچنین در اسناد به این نکته اشاره گردیده که رویکرد دولت موقت (میانه‌روها) نسبت به تداوم روابط با آمریکا مثبت است و می‌توان با مجموعه اقداماتی موضع این گروه را تقویت کرد. ازجمله این اقدامات اجازه دادن برای تأمین خدمات مشاوره‌ای و قطعات یدکی موردنیاز برای تجهیزات نظامی بود. همچنین پیشنهاد گردیده که شبکه ارتباطی بازرگانی بین ایران و آمریکا مجدد فعال شود و بازرگانان آمریکایی و شرکای ایرانی آن تشویق گردند تا مجدد فعالیت خود را از سر بگیرند. این افراد علاوه بر اینکه می‌توانستند در بهبود اوضاع اقتصادی ایران به دولت کمک نمایند منبع خوبی برای جمع‌آوری اطلاعات محسوب می‌شدند. علاوه بر این، بازسازی شبکه اطلاعاتی در ایران یکی از اقدامات مهم برشمرده شده است. اسناد تصریح می‌دارند شبکه‌ها و منابع خبری و اطلاعاتی و جاسوسی آمریکا در ایران در زمان انقلاب ضربه دیده است و بعد از انقلاب

هم بسیاری از این شبکه‌ها و منابع از هم پاشیده است. سازمان‌دهی دوباره این هسته‌های جاسوسی ازجمله برنامه‌های اصلی سفارت است.

اگرچه آمریکا امیدوار است که دولت موقت همچنان قدرت را در ایران در دست داشته باشد اما نسبت به اعتراضاتی که به عملکرد دولت از سوی جریان‌های سیاسی وجود دارد؛ آگاه است. پیش‌بینی سفارت این است که اگر این انتقادات متوقف نشود و فضای ایران ناآرام باقی بماند احتمال سقوط دولت موقت وجود دارد و جای آن را گروه‌های اسلامی خواهند گرفت. آن‌ها در مکاتبات رسمی خود از گروه‌های اسلامگرا به‌عنوان گروه‌های تندرو نام می‌برند. به نظر می‌رسد طبق نظریه ترمیدور، کرین بریتون نگرانی آمریکا نسبت به سقوط دولت موقت چندان عمیق و جدی نبوده است. آن‌ها کاملاً از افکار منفی ایرانیان نسبت به پذیرش شاه در آمریکا آگاه بودند و مطالبه مردم برای محاکمه اعضای خانواده پهلوی را می‌دانستند؛ با این حال اقدام به پذیرش شاه در آمریکا کردند. تصور مقامات آمریکایی این بود که در صورت سقوط دولت موقت (میان‌روها)، تندروها قدرت را در دست خواهند گرفت و بعد از این مرحله انقلاب وارد ترمیدور خواهد شد و شرایط به گذشته بازخواهد گشت. آن‌ها هیچ‌گاه تصور نمی‌کردند که اشغال سفارت آمریکا می‌تواند زمینه‌ساز قطع کامل و همیشگی روابط دو کشور گردد. همچنین به نظر می‌رسد تصور مقامات آمریکایی نسبت به وقوع ترمیدور در ایران بسیار ساده و خوش‌بینانه بوده است. این تصور از عدم شناخت صحیح ماهیت انقلاب ایران و نقش مذهب و ارزش‌های اسلامی در شکل دادن سیاست‌های جمهوری اسلامی ناشی شده است.

فهرست منابع:

- ابتکار، معصومه. (۱۳۸۷). تسخیر: اولین روایت مکتوب از درون سفارت تسخیر شده آمریکا در تهران، چاپ دوم، تهران: اطلاعات.
- ابراهیمی کیایی، هادی، حسینی، سیدرضا، نقی‌پور، کامیل. (۱۳۹۴). نقد راهبردهای سیاسی-استعماری نو و فرانوا آمریکا بر مبنای بررسی و تحلیل اسناد سفارت آمریکا در تهران، جستارهای سیاسی معاصر، ۶(۲)، ۱۳۹-۱۶۱.
- آبراهامیان، پروانه. (۱۳۹۱). ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران: نی.
- بازرگان، عبدالعلی. (۱۳۶۲). مشکلات و مسائل اولین سال انقلاب از زبان مهندس بازرگان، چاپ دوم، تهران: نهضت آزادی ایران.
- بازرگان، مهدی. (۱۳۶۰). شورای انقلاب و دولت موقت، تهران: نهضت آزادی.
- باقری‌دولت‌آبادی، علی، شفیعی‌سیف‌آبادی، محسن. (۱۴۰۰)، سیاست خارجی ایران از ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰؛ نگاهی از درون، تهران: تیسار.
- بریتون، کرین. (۱۳۶۶). کالبدشکافی چهار انقلاب، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نو.
- بنیاد تاریخ‌پژوهی ایران. (۱۳۸۵). ریشه‌های انقلاب اسلامی در چشم‌انداز لانه جاسوسی آمریکا در ایران، فصلنامه ۱۵ خرداد، شماره ۹، ۱۰۸-۱۲۶.
- بهنود، مسعود. (۱۳۷۷). ۲۷۵ روز بازرگان، تهران: علم.
- حدادی، مرتضی. (۱۴۰۰). تحیر ترمیدور: بررسی تطبیقی علائم ترمیدور کرین بریتون با روند انقلاب اسلامی، تهران: ساقی.
- خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۶۸-۱۴۰۴). بیانات از سال‌های ۱۳۶۸ الی ۱۴۰۴.
- خمینی، روح‌الله. (۱۳۹۸). صحیفه امام، جلد‌های ۴، ۱۰ و ۱۱، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- دانشجویان مسلمان پیرو خط امام. (۱۳۷۹). اسناد لانه جاسوسی، جلد اول، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی هنری جهان کتاب.
- دانشجویان مسلمان پیرو خط امام. (۱۳۸۶). اسناد لانه جاسوسی، جلد دوم، سوم، چهارم، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.

- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال. (۱۳۹۱). سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: سمت.
- روزنامه اطلاعات، ۲۶ اسفند ۱۳۵۹.
- ریشار، یان، اورکاد، برنار و دیگارد، ژان پیر. (۱۳۷۸). ایران در قرن بیستم: بررسی اوضاع اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، چاپ دوم، تهران: پیکان.
- شبان‌نیا، قاسم. (۱۳۹۱). ارزیابی نظریه چرخش انقلاب‌ها و تطبیق آن بر انقلاب اسلامی ایران، معرفت سیاسی، ۴ (۲)، ۱۲۳-۱۴۰.
- عظیمی‌کیا، عباس و بیگدلو، رضا. (۱۳۹۷). تحلیل دیپلماسی عمومی آمریکا در ایران بر اساس اسناد سفارت آمریکا در ایران، گنجینه اسناد، ۲۸ (۴)، ۳۲۰-۳۶۳.
- فرج‌اللهی، امین و کاوشی، حسین. (۱۴۰۰). بررسی ارتباط ابوالحسن بنی‌صدر با مأموران آمریکایی با تکیه بر اسناد لانه جاسوسی، مطالعات تاریخی، ۱۹ (۷۳)، ۳۸-۵۹.
- قاسم‌زاده، سیدعلی. (۱۴۰۳). آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی ایران: علل بقا و تداوم در آینده، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۱۴ (۵۱)، ۸۱-۹۹.
- قاسمی، بهزاد. (۱۳۹۸). تاریخ تحولات انقلاب اسلامی ایران از خرداد ۱۳۴۲ تا خرداد ۱۳۶۸، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
- قاسمی، بهزاد. (۱۴۰۳). تبیین و نقد میزان انطباق‌پذیری نظریه بریتون با انقلاب اسلامی، مطالعات انقلاب اسلامی، ۲۱ (۷۷)، ۱۷۶-۱۹۹.
- قربی، سیدمحمد جواد. (۱۳۹۶). نفوذ فرهنگی؛ تأملاتی در شیوه‌های نفوذ در نهادهای آموزشی ایران از منظر اسناد لانه جاسوسی، فصلنامه ۱۵ خرداد، ۱۵ (۳)، ۹۵-۱۳۶.
- گلدستون، جک. (۱۳۸۷). مطالعاتی نظری، تطبیقی و تاریخی در باب انقلاب‌ها، محمدتقی دلفروز، تهران: کویر.
- محبوبی، محمد. (۱۴۰۳). ایستگاه خیابان روزولت: روایتی مستند از تسخیر سفارت آمریکا در تهران، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- Adelkhah, fariba (1993), Thermidor en Iran, Paris: Editions Complexe.
- AmirArjomand, Said (1988), The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran, New York: Oxford University Press.
- Bill, James (1988). The Eagle and Lion: The tragedy of American-Iranian Relations, New Haven: Yale University Press.
- Bowden, Mark (2007), Guests of the Ayatollah: The First Battle in America's War with Militant Islam, Grove Atlantic Press.

- Christopher, W., Saunders, H. H., Sick, G., Carothers, R., Hoffman, J. J., & Vance, C. R. (1985), *American hostages in Iran: The Conduct of a Crisis*, Yale: Yale University Press.
- Hausman, Catherine Claire, (2021), "The Iran Hostage Crisis: A Media Narrative," Honors Theses, 1713. https://egrove.olemiss.edu/hon_thesis/1713
- Katouzian, Homa (2022), "Political Economy of Iran under the Pahlavi's," *International Journal of New Political Economy*, Vol.3, No.2, pp.197-241. DOI: 10. 52547/jep.3.1.197
- Los Angeles Times (7 Feb. 1980), in Mohammad Mahboubi, Roosevelt Street Station, Tehran: Political Studies & Research Institute, 2024.
- McGhee, Braedon (2023), "The Double-Edged Sword: Examining the Contradictory Nature of SAVAK and The U.S.-Iran Clency Relationship," *History in the Making*, Vol. 16, Article 6, pp. 31-74.
- Moses, Russell Leigh (1996), *Freeing the hostages: Reexamining U.S.-Iranian negotiations and Soviet policy, 1979-1981*, University of Pittsburgh Press.
- Newsweek (11 Feb. 1980), in Mohammad Mahboubi, Roosevelt Street Station, Tehran: Political Studies & Research Institute, 2024.
- Sadri, Houman (1999), "An Islamic Perspective on Non-Alignment: Iranian Foreign Policy in the Teory and Practice", in Chan S. Mandavile P., Bleiker R. (eds), *The Zen of Inyernational Relations*, Palgrave Maccmillan, London, pp. 157-174.
- Wells, Matthew C. (1999), "Thermidor in the Islamic Republic of Iran: The Rise of Muhammad Khatami." *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 26, No. 1, 27-39.
- Wight, David (2022), "How the Nixon Doctrine blew up the Persian Gulf, undermined US security", *Responsible Statecraft*, May 31.